

ΒΙΓΚΛΑΣ ΚΑΤΕΛΗΣ, Αγχιάλος Εύξεινου Πόντου. Από τον 6^ο αι. π.Χ. μέχρι τους ανθελληνικούς διωγμούς και το ολοκαύτωμα του 1906. Ιστορία - Αρχαιολογία. Εκδοτικός οίκος Κ. & Μ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2024, σελ 294, επίμετρο, φωτογραφίες. ISBN 960-656-225-9.

Μαρία Κουμαριανού

Το παρόν πόνημα αποτελεί ένα ενδεδεχές αφιέρωμα στην ιστορία των Χαμένων Πατρίδων και πιο συγκεκριμένα στην Αγχιάλο του Εύξεινου Πόντου. Ο γεννημένος στον Βόλο Κατελής Βίγκλας ενσκήπτει στην ιστορία, όχι μόνο της αρχαίας πόλης, αλλά και στα γεγονότα που οδήγησαν στον ξεριζωμό και την μετοίκηση των κατοίκων της τόσο στη Νέα Αγχιάλο του Νομού Μαγνησίας όσο και στην Αγχιάλο του Ν. Θεσσαλονίκης. Σκοπός του δεν είναι μόνο να μας παρουσιάσει τη συμβαντολογική ιστορία της Αγχιάλου αλλά παράλληλα την ιστορία των ιδεολογιών της: θα αναφερθεί δηλαδή στον «σηματισμό αντιλήψεων σχετικά με την κοινωνικό-πολιτική πραγματικότητα», αυτό που θα ονόμαζα δημιουργία και διαμόρφωση μιας ξεχωριστής ταυτότητας και ενός ιδιαίτερου κλίματος που επηρεάζεται από θρησκευτικούς παράγοντες και από τα εκάστοτε κοινωνικά και πολιτικά κινήματα.

Η πρώτη έκδοση του βιβλίου έγινε το 2020 και έκτοτε ο συγγραφέας εργάστηκε για τον εμπλουτισμό του περιεχομένου του, δίνοντας έμφαση στην ερμηνεία των ιστορικών γεγονότων που οδήγησαν στο διωγμό και το ολοκαύτωμα του 1906 πάντα σε συνάρτηση με το «ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό και πνευματικό πλαίσιο εντός του οποίου εξελίχθησαν τα γεγονότα». Αυτή η δεύτερη έκδοση του 2024 ξεκινά με τη συγχαρητήριο επιστολή του Μητροπολίτη Δημητριάδος κκ. Ιγνατίου και συνεχίζει με το προλογικό σημείωμα του ίδιου του συγγραφέα στο οποίο επεξηγεί τη μέθοδό του, δηλαδή την ιστορική επισκόπηση παράλληλα με την ανάλυση των παραγόντων που τη δημιούργησαν. Στο τέλος, παραθέτει εκτεταμένη βιβλιογραφία τόσο ελληνική όσο και ξενόγλωσση που τεκμηριώνει με τον καλύτερο τρόπο τα λεγόμενά του.

Στην *Εισαγωγή* του βιβλίου (σελ. 17-30) ο Κατελής Βίγκλας αναφέρεται στην προσέγγιση του θέματος, η οποία είναι αντικειμενική (*etic approach*) σύμφωνα με την ανθρωπολογικές επιστήμες, αλλά αντανακλά ταυτόχρονα και το υποκειμενικό στοιχείο (*emic approach*). Η μέθοδος που χρησιμοποιεί είναι η συμβαντολογική χρονολόγηση της μακράς διάρκειας (*longue durée*) σύμφωνα με τον Braudel που διανθίζεται από αφήγηση και ανάλυση, συνδυάζοντας τις ιστορικές πηγές με τη μνήμη, τις μαρτυρίες.

Η ιστορία της Αγχιάλου ξεκινά από την ίδρυσή της τον 6ο π.Χ. αιώνα μέχρι το πογκρόμ εναντίον των Αγχιαλιτών στις αρχές του 20ού αιώνα για εθνοκεντρικούς και ιδεολογικούς λόγους. Εξετάζεται ταυτόχρονα η σπουδαιότητα και τα επιτεύγματα των Ελλήνων παράλληλα με τη

συρρίκνωση του ελληνισμού στην περιοχή. Η διαμόρφωση της ελληνικής και βουλγαρικής αυτοσυνειδησίας επηρέασε την εξέλιξη των γεγονότων. Όπως αναφέρει ο συγγραφέας, η εξέλιξη της ιστορίας της Αγχιάλου είναι το γεγονός ότι βρίσκεται σε αυτό που ονομάζει ο Κιτσίκης «Ενδιάμεση περιοχή», μια περιοχή δηλαδή έντονης πολυπολιτισμικότητας όπου το Ισλάμ, η Ορθοδοξία και ο Καθολικισμός συνυπάρχουν μαζί με τους διάφορους λαούς.

Η γεωγραφική, λοιπόν, θέση της Αγχιάλου αποτέλεσε σημείο τριβής των εθνοτήτων που κατοικούσαν στην ευρύτερη περιοχή και που εκφράστηκε με τα διάφορα εθνικιστικά και απολυτρωτικά κινήματα, ιδιαίτερα μετά τη Γαλλική και την Αμερικανή Επανάσταση που άναψαν τη θρυαλλίδα της ανεξαρτησίας. Οι Αγχιαλίτες συμμετείχαν στον ελληνοβυζαντινό πολιτισμό αυτής της *Ενδιάμεσης περιοχής*, χωρίς όμως συγκεκριμένη ταυτότητα, καθώς οι διάφοροι λαοί και εθνότητες συνυπήρχαν με μόνο κοινό γνώρισμα την Ορθοδοξία. Από τον 19ο όμως αιώνα αρχίζουν οι εθνικιστικοί αγώνες για επιβολή και εξουσία στο πλαίσιο του Ανατολικού Ζητήματος και της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στο πρώτο μέρος που τιτλοφορείται «Από την ίδρυση της Αγχιάλου (6^{ος} αι. π.Χ.) μέχρι την εμφάνιση των Βουλγάρων (5^{ος} αι. μ. Χ.)» εξετάζεται η ίδρυση της Αγχιάλου στον μάλλον αφιλόξενο χώρο των Θρακών, που θεωρούνταν «πολεμοχαρείς, άγριοι και αιμοδιψείς» (σελ. 32) αλλά και ικανότατοι πολεμιστές και τεχνίτες. Σύμφωνα με τον Πλίνιο, η Αγχιάλος ιδρύθηκε από τη γειτονική Απολλωνία τον 6ο αιώνα, η οποία ήταν αποικία της Μιλήτου. Η ίδρυση της Αγχιάλου συμπίπτει με τον αποικισμό του Εύξεινου Πόντου και τη δημιουργία ελληνικών πόλεων κρατών στην περιοχή. Η αρχαϊκή αλλά και η ελληνιστική Αγχιάλος χαρακτηρίζεται από άνθηση των τεχνών και του εμπορίου, ενώ πλήθος ταξιδιωτών εύρισκαν ανάπαυση στα περίφημα λουτρά της. Η Αγχιάλος εντάχθηκε στο *Imperium Romanum* και ήλεγχε μια τεράστια εμπορική περιοχή. Γνωστοί είναι οι ιππικοί αγώνες που διοργανώνονταν στην περιοχή προς τιμή των Νυμφών, προστάτιδων της Αγχιάλου. Η πόλη εκχριστιανίστηκε στα τέλη του 1ου μ.Χ. αιώνα. Μαρτυρείται η έντονη δράση των Μοντανιστών και η προσπάθεια των Επισκόπων της να ξεριζώσουν αυτή τη γνωστικιστική αίρεση. Η γειτνιάσή της με την Κωνσταντινούπολη προσέδωσε στην Αγχιάλο μεγάλη αίγλη και την ενετάξε έκτοτε στην Ανατολική Χριστιανική Αυτοκρατορία.

Το δεύτερο μέρος τιτλοφορείται «Η εμφάνιση και εξέλιξη των Βουλγάρων. Η Αγχιάλος σε αλληλεπίδραση με Βούλγαρους, Βυζαντινούς και Φράγκους» (σελ. 63-122). Ο χώρος της σημερινής Βουλγαρίας όπου βρίσκεται η Αγχιάλος είναι ένας χώρος στον οποίο η λατρεία της Μεγάλης Θεάς Μητέρας και του Ορφέα διαπλέκονται. Σε αυτόν τον τόπο έζησαν λαοί όπως οι Σαμάτες και οι Σκύθες, κατακτητές όπως οι Αλανοί, οι Γότθοι και οι Ούνοι, και τέλος οι Σλάβοι. Όλοι μαζί συνέβαλαν στη δημιουργία του Βουλγαρικού έθνους ως απότοκο των αρχαίων θρακικών πληθυσμών και των εγκατεστημένων στη Βαλκανική Χερσόνησο Σλάβων. Σε αυτό το μωσαϊκό λαών και θρησκευμάτων, όπου ο παγανισμός συνυπήρχε με τον Χριστιανισμό, πραγματοποιείται τον 9ο αιώνα η εκπολιτιστική αποστολή των δυο μοναχών από τη Θεσσαλονίκη, Κύριλλου και Μεθοδίου. Με το

έργο τους εκπολίτισαν χριστιανικά και γλωσσικά όλο τον σλαβικό κόσμο, και παράλληλα έδρασαν πολιτικά υπέρ του Βυζαντίου.

Το γεγονός της γειτνίασης δεν εμπόδισε όμως τους Βουλγάρους να καταλάβουν την Αγχιάλο, η οποία παρέμεινε υπό βουλγαρική κατοχή μέχρι το 965. Πόλος έλξης υπήρξε το λιμάνι της, εμπορικό κέντρο για όλο τον Εύξεινο Πόντο. Μαζί με την εξάπλωση των Βουλγάρων παρατηρείται και η εξάπλωση διαφόρων θρησκευτικών κινήματων και δοξασιών, όπως εκείνο του Βογομλισμού, μια αίρεση που καταφαινόταν εναντίον της κοσμικότητας και του πλούτου της εκκλησίας και των μοναχών. Ο έντονος μυστικισμός τους επηρέασε μέχρι και τις θρησκευτικές αντιλήψεις της Δυτικής Ευρώπης.

Στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας η Αγχιάλος, που εμφανίζεται τώρα με το όνομα Αχελώ-γίνεται στόχος λαών τουρκικής καταγωγής που έρχονται από την κεντρική Ασία, όπως οι Πετσενέγκοι και οι Κουμάνοι. Καταλαμβάνεται από τους Βουλγάρους, ελευθερώνεται προσωρινά από τους Βυζαντινούς, για να λεηλατηθεί από τους Φράγκους το 1204. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Μιχαήλ Γ' εξ Αγχιάλου και «Υπάτος των Φιλοσόφων» (1170 έως το 1177) ήταν από τις σπουδαιότερες και πιο φωτισμένες προσωπικότητες αυτής της περιόδου. Αγωνίστηκε κατά των αιρέσεων και προώθησε τις ενωτικές προσπάθειες με τους Αρμένιους, αλλά εναντιώθηκε στις προσπάθειες για ένωση με την Καθολική Εκκλησία που κατέβαλλε ο Αυτοκράτορας και ο Πάπας.

Το τρίτο μέρος φέρει τον τίτλο «Οι κάτοικοι της Βουλγαρίας και οι Έλληνες της Αγχιάλου στην Οθωμανοκρατία». Ο συγγραφέας αναφέρεται στη σχετική ασφάλεια που το Ορθόδοξο μιλλέτ απολάμβανε και στο οποίο εντάχθηκε και το βουλγαρικό στοιχείο. Εντούτοις η περίοδος αυτή αποδείχτηκε ιδιαίτερα επαχθής για τους Βουλγάρους που άρχιζαν σιγά σιγά να χάνουν την κουλτούρα και τη συνείδησή τους προς όφελος των Ελλήνων. Την περίοδο εκείνη η Αγχιάλος κατέστη καταφύγιο αριστοκρατικών οικογενειών του Βυζαντίου, ιδιαίτερα εύπορων, που καταγίνονταν με τις τέχνες και τα γράμματα.

Στη συνέχεια ο συγγραφέας αναφέρεται στη θρησκευτική ιστορία της περιοχής προκρίνοντας τις εξέχουσες θρησκευτικές και πνευματικές φυσιογνωμίες με καταγωγή από την Αγχιάλο που ανέβηκαν στον Πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινούπολης και λάμπρυναν με εκπαιδευτικά ιδρύματα την πόλη τους. Ενδεικτικά θα αναφέρω τον Ιερεμία Τρανό, ο οποίος βελτίωσε τις σχέσεις της εκκλησίας με τον σλαβικό κόσμο και ήταν αυτός που ίδρυσε το Πατριαρχείο στη Μόσχα, τον Παρθένιο Α', τους μητροπολίτες Βασίλειο Α', Ανθιμο Β' Τσάτσο, Σοφρώνιο Β' και Σοφρώνιο Γ'. Η εκπαίδευση παρουσίασε μεγάλη άνθηση και πολλοί ναοί και εκπαιδευτήρια κτίστηκαν. Πολλοί ονομαστοί Αγχιαλίτες έγιναν μέλη της Φιλικής Εταιρείας και συνέβαλαν στον αγώνα της Ανεξαρτησίας. Παράλληλα, η Αγχιάλος βρέθηκε στο κέντρο δραματικών γεγονότων και υπέφερε από το κίνημα των κλεφτών Κιρτζαλήδων, ενώ πλήρωσε το τίμημα του Ρωσοτουρκικού πολέμου. Όμως στα τέλη του 19ου αιώνα, ο πλούτος και η εμπορική ευμάρεια της Αγχιάλου οδήγησαν στη δημιουργία συλλόγων και σωματείων, στην πνευματική πρόοδο της πόλης, και στην ανάδειξη της

ελληνικότητάς της, όπως φαίνεται και από την εκτεταμένη χρήση της ελληνικής γλώσσας εμπλουτισμένης με λέξεις της ιδιαίτερης διαλέκτου της περιοχής. Σε αυτό βοήθησαν το πλήθος των σχολείων καθώς και οι εξαιρετικά μορφωμένοι εκπαιδευτικοί. Η γεωγραφική θέση της Αγχιάλου συνεισέφερε στον πλούτο της, ο οποίος προερχόταν εκτός από το εμπόριο, από την καλλιέργεια της αμπέλου, τη γαιοκτηνοτροφία, τη ναυπηγική και κυρίως από τις αλυκές της.

Στο τέταρτο μέρος με τίτλο «Εθνική αφύπνιση και ανεξαρτητοποίηση των Βουλγάρων», ο συγγραφέας αναφέρεται με μεγάλη διεισδυτικότητα στους παράγοντες εκείνους που οδήγησαν στην εθνική αφύπνιση και αυτοσυνειδησία των Βουλγάρων, μισό αιώνα περίπου μετά την Ελληνική Ανεξαρτησία. Ένα από τα μεγαλύτερα εμπόδια που έπρεπε να υπερνικηθεί ήταν η απαγκίστρωση από την έντονη ελληνική κουλτούρα και πολιτισμό και η δημιουργία μιας βουλγαρικής ιντελιγκέντσιας. Αυτό επετεύχθη μέσω της ιδέας του παν-σλαβισμού, την πίστη δηλαδή στην ανωτερότητα των Σλάβων, μια ιδέα που εξυφάνθηκε από τη Ρωσία.

Το πρώτο εμπόδιο που έπρεπε να υπερνικηθεί ήταν η παρουσία των Ελλήνων της Θράκης. Δέον να τονιστεί ότι οι Βούλγαροι διανοούμενοι είτε της περιοχής είτε της Διασποράς είχαν όλοι ελληνική παιδεία και μάλιστα αρκετοί από τα σχολεία της Αγχιάλου. Τα επεκτατικά σχέδια της Ρωσίας και ο εθνικισμός των Βουλγάρων οδήγησαν στον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-78 που είχε ως αποτέλεσμα την υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου προς όφελος μιας Μεγάλης Βουλγαρίας αλλά εις βάρος τόσο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όσο και των ελληνικών εδαφών. Μια τέτοια κίνηση θορύβησε βέβαια τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, που έβλεπαν την δύναμη της Ρωσίας να αυξάνει με αποτέλεσμα τη δημιουργία της φόρου υποτελούς στο Σουλτάνο Ανατολικής Ρωμυλίας ως αντίβαρο στα επεκτατικά σχέδια τόσο των Ρώσων όσο και των Βουλγάρων. Ένας χώρος με συνονθύλευμα θρησκειών και εθνοτήτων: Έλληνες Ορθόδοξοι στα παράλια, βουλγαρικός πληθυσμός στην ενδοχώρα, Τούρκοι μουσουλμάνοι που έφευγαν σταδιακά για τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το χαριστικό χτύπημα δόθηκε από τον βουλγαρικό εθνικισμό με τη δημιουργία της ανεξάρτητης και αυτοκέφαλης Βουλγαρικής Εξαρχίας κατά παράβαση των ιερών κανόνων και εις βάρος της Ορθοδοξίας. Η συνέχεια είναι η προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη βουλγαρική ηγεμονία και η βίαιη αφομοίωση του ελληνικού στοιχείου.

Στο τελευταίο μέρος αυτού του πολύ ενδιαφέροντος πονήματος με τίτλο «Οι ανθελληνικοί διωγμοί του 1906. Το ολοκαύτωμα της Αγχιάλου», ο Βίγκλας παρουσιάζει με έντονα γλαφυρό τρόπο το έκρυθμο κλίμα που είχε δημιουργηθεί στα τέλη του 19ου αιώνα, με την βίαιη επιβολή της βουλγαρικής γλώσσας, την παύση των Ελλήνων δικαστών και το πρόβλημα της υφαρπαγής των ακινήτων και των γαιών που ανήκαν στην Ελληνική κοινότητα με μέλλον της έριδος τη μονή του Αγίου Γεωργίου, η οποία τελικά κατελήφθη από τους Βουλγάρους. Τα προβλήματα αυτά δεν αφορούσαν μόνο την Αγχιάλο αλλά το σύνολο των ελληνικών κοινοτήτων που βρίσκονταν σε βουλγαρικό έδαφος. Αρχής γενομένης την 30ή Ιουλίου 1906, Βούλγαροι κομιτατζήδες από τον

γειτονικό Πύργο κινήθηκαν εναντίον της Αγχιάλου, πυρπόλησαν, λεηλάτησαν, βαιοπράγησαν εναντίον της πόλης που επί 25 αιώνες σκόρπιζε την αίγλη και το φως του Ελληνισμού.

Τα γεγονότα της Αγχιάλου προκάλεσαν αντιδράσεις στη Δυτική Ευρώπη. Στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε αυθόρμητο παλλαϊκό συλλαλητήριο. Μόνο η Ρωσία χαιρέτισε το ανθελληνικό κίνημα. Ως αποτέλεσμα, οι Μεγάλες Δυνάμεις έπαυσαν να αντιμετωπίζουν τη Βουλγαρία ως πολιτισμένο και προοδευτικό κράτος και έδωσαν έμφαση στις δυνατότητες ανάπτυξης του Ελληνικού Βασιλείου. Οι κυριότερες αιτίες των ανθελληνικών διωγμών υπήρξαν ο φυλετισμός και η αναγκαιότητα εκκαθάρισης του βουλγαρικού εδάφους από το ελληνικό στοιχείο, ο φόβος επέκτασης της Ελλάδας εντός του βουλγαρικού εδάφους, η ανάγκη αστικοποίησης, αλλά και η αδυναμία των Μεγάλων Δυνάμεων να ελέγξουν τα νεοσύστατα κράτη.

Το πολύ ενδιαφέρον έκτο μέρος με τίτλο «Η ιδεολογική διαμόρφωση μέσω της προπαγάνδας και της επιτήρησης» αποτελεί ένα Επίμετρο στο οποίο ο Κατελής Βίγκλας αναλύει τον θεωρητικό τρόπο κατασκευής των διαφόρων ιδεολογιών, τις τεχνικές εφαρμογές αυτών των ιδεολογιών στην πράξη μέσω της προπαγάνδας και τη στράτευση των ατόμων προς έναν συγκεκριμένο σκοπό και στόχο. Καθώς στην περίπτωση των Βουλγάρων, οι τελευταίοι κινήθηκαν ως μάζα/όχλος, ο συγγραφέας αναλύει πολύ εύστοχα και τεκμηριωμένα το φαινόμενο της δημιουργίας και του ρόλου των μαζών στα συλλογικά δρώμενα και τα πολιτικά τεκταινόμενα.

Παράλληλα, αναπτύσσει τον τρόπο διάχυσης της προπαγάνδας και τον ρόλο της, φέρνοντας παραδείγματα από τη σύγχρονη ιστορία. Προχωρώντας τη σκέψη του, αναφέρεται στις σύγχρονες θεωρίες και επιστήμες της τεχνικής της Προπαγάνδας, όπως είναι η Κυβερνητική και η Θεωρία της Πληροφορίας. Καταληκτικά, ο συγγραφέας διαπιστώνει πως παρά την επί πέντε αιώνες καταπίεσή τους και τις περιορισμένες δυνατότητές τους, οι Βούλγαροι ενέτειναν τις προσπάθειές τους στον τομέα της προπαγάνδας με τρόπο επιτυχή για το σκοπό τους. Ο πολιτικός πόλεμος που διεξήγαγαν εναντίον του ελληνικού στοιχείου προέρχονταν από τους ιδεολογικούς αρχηγούς τους οι οποίοι ανήκαν τόσο στην αστική ιντελιγκέντσια όσο και στα λαϊκά στρώματα. Και τούτο γιατί η διαφορά ανάμεσα σε αυτές τις δυο τάξεις ήταν πολύ μικρή. Η προπαγάνδα τους άρχισε εμπειρικά και σποραδικά στην αρχή, για να λάβει εκτεταμένες διαστάσεις στη συνέχεια και να συμβάλει στη δημιουργία μιας εθνικής ομοψυχίας και ομοιογένειας όπου το άτομο χάνεται προς όφελος του συνόλου.

Σήμερα, στην εποχή των ηλεκτρονικών υπολογιστών, η προπαγάνδα δεν προκαλεί μόνο πολέμους και καταστροφές, αλλά έχει και θετικά αποτελέσματα, όταν για παράδειγμα προσπαθεί να θέσει τάξη μέσα στο χάος. Αφήνεται λοιπόν σε εμάς η πρωτοβουλία να αντισταθούμε στη σημερινή εποχή της Πληροφόρησης, τον έλεγχο που ασκεί πάνω μας και να αποκτήσουμε μια καθαρή ματιά των καταστάσεων.